

ישורון

וְיִהְיֶה בִישׁוּרוֹן מְלֶךְ בְּהַתְאַסֵּף רְאִשֵׁי עַם יַחַד שְׂבִטֵי יִשְׂרָאֵל: (דברים לג ה.)¹

אִין פֶּאֵל יִשְׁרוֹן רֶכֶב שָׁמַיִם בְּעֶזְרָךְ וּבְגִבְאוֹתוֹ שְׁחֻקִים: (דברים לג כו.)²

וַיִּשְׁמַן יִשְׁרוֹן וַיִּבְעֵט שְׁמֹנֶת עֲבִית כְּשִׁית וַיִּטֵּשׂ אֱלֹהֵי עֲשָׂהוּ וַיִּנְבֵּל צוּר יִשְׁעָתוֹ: (דברים לב טו.)³

כֹּה־אָמַר ה' עֲשֵׂךְ וַיִּצְרָךְ מִבֶּטֶן וַיִּעְזְרֶךָ אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל עֲבָדֵי יַעֲקֹב וַיִּשְׁרוֹן בְּחַרְתִּי בּוֹ: (ישעיהו מד ב.)⁴

משנת רבי אליעזר פרשה ח עמוד 150 – שם שלישי ליעקב

... ולא עוד, אלא לאחר אסיפתו קראו הכתוב בשמות מחוברין. שהיה שמו יעקב וישראל, הוסיף לו לאחר אסיפתו ישורון, שר ומיושר, שנאמר: "אל תירא עבדי יעקב וישורון בחרתי בו".⁵

אבות דרבי נתן נוסחא ב פרק מג – כינוי לעם לא ליחיד

שנים עשר אלו נקראו בְּחוּרִים,⁶ ואלו הן: אברהם נקרא בְּחוּר, מנין? "אשר בחרת באברהם" (נחמיה ט ז). יעקב נקרא בְּחוּר, שנאמר: "יעקב אשר בחרתיך" (ישעיה מא ח).⁷ ישראל נקראו בְּחוּרִים, שנאמר: "וישורון בחרתי בו" (שם מד ב).⁸

אבן עזרא דברים לב טו – מלשון ישר

וישמן ישורון - ישראל. ויתכן להיות מגזרת ישר. והטעם: שְׁמֹן (שְׁמֹן?) זה שהיה ישר. ויש אומרים שהוא מגזרת "אשורנו" (במדבר כג, ט). והראשון הוא הישר בעיני.⁹

¹ כך נפתחת ברכת משה לישראל לפני פטירתו בפרשת וזאת הברכה. "ישורון" הוא כינוי לעם ישראל, המיוחד לסוף ספר דברים. אך לא כאן אזכורו הראשון, כפי שמיד נראה. ולעצם הפסוק יש לשאול: מי מכתיר כאן את מי למלך על ישורון הוא עם ישראל? מי הדובר של פסוק זה? האם אלה דברי משה בפתחה לברכתו?

² הכינוי "ישורון" חוזר בחתימת ברכת משה. פסוק זה איננו חלק מברכת אשר, אלא שייך לקבוצת הפסוקים החותמים את ברכת משה ומתייחסים לכל עם ישראל. (ראה מחלוקת רש"י ואבן עזרא לגבי הפסוק הקודם: "ברזל ונחושת מנעלך וכו' " אם הוא חלק מברכת משה לשבט אשר, או שכבר שם מתחילה החתימה והברכה הכוללת לכל השבטים). לפיכך אגב, חלוקת קריאת התורה לעולים כפי שאנחנו נוהגים בשמחת תורה קצת תמוהה, כשאנו מסיימים כל מחזור קריאה בפסוק שהבאנו: "אין כאל ישורון ... ובגאווה שחקים" ומתחילים את הקריאה לחתן תורה בפסוק: "מעונה אלוהי קדם וכו' ", כאילו זה עניין חדש. וצריך עיון. גם את פשט הפסוק צריך להבין האם זו קריאה לישראל, לעם ישראל, להכיר בגדולתו של הקב"ה (כפירוש רש"י), או ש"אלוהי ישורון" הוא כינוי לקב"ה והקריאה היא להכרה בגדולת אלוהי ישראל (כפירוש רס"ג). האם הפסוק הוא אחרי המילה קָאֵל או אחרי המילה ישורון.

³ בשירת האזינו שקודמת לפרשת וזאת הברכה, בפסוק תוכחה קשה שנדרש הן לעבר (חטא העגל) והן כנבואה לעתיד ("כי ידעתי אחרי מותי כי השחת תשחיתון"), נתחדש הביטוי "ישורון" ככינוי לעם ישראל! ולפי שבכינוי זה יש שבת, ישורון מלשון ישר או מאושר, כפי שנראה, כבר תמהו מקצת הפרשנים למה דווקא בפסוק זה זכה עם ישראל לתואר "ישורון"? ראה למשל פירוש רבי בחיי בן אשר על הפסוק שמבאר: "וישמן ישורון ויבעט. לא נקראו "ישורון" עד עתה ... כי קראם כן לחסרונם כדי להוכיחם ולהכלימם, לפי שהשם הזה הוא שם המעלה והכבוד". את המשך דבריו נראה להלן. ואנו נשתדל להתמקד בישורון של שבת, שהרי חג גומרה של תורה הוא היום ומצווה לשמוח בו.

⁴ ישעיהו הוא הנביא היחיד שחוזר ומשתמש בשם "ישורון" ובכך סיימנו את כל אזכורי השם "ישורון" בתנ"ך. ישעיהו גם מסביר בדיוק מי הוא ישורון – יעקב. זאת ועוד, ראה צמד הפסוקים שם בראש פרק מד: "וְעָתָה שָׁמַע יַעֲקֹב עֲבָדֵי וַיִּשְׂרָאֵל בְּחַרְתִּי בּוֹ: כֹּה־אָמַר ה' עֲשֵׂךְ וַיִּצְרָךְ מִבֶּטֶן וַיִּעְזְרֶךָ אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל עֲבָדֵי יַעֲקֹב וַיִּשְׁרוֹן בְּחַרְתִּי בּוֹ". ישורון הוא יעקב הוא ישראל. שלושה שמות לו.

⁵ בחרנו לפתוח במקור השם ישורון ומשמעותו ובמדרש שדורש את הפסוקים שבישעיהו כהמשך לדברינו בהערה 4. לא די ליעקב שנוסף לו השם ישראל (והשם יעקב לא נעלם כמו אצל אברהם, ראה דברינו [יעקב וישראל](#) בפרשת וישלח), אלא שלאחר מותו (אסיפתו), התברך בשם נוסף שמעיד על יושרו. שָׂר – נוהג בשררה ("כי שרית עם אלהים ועם אנשים ותוכל"), אך גם ביושר.

⁶ כך נראה לנו לנקד: בְּחוּרִים, מלשון מי שנבחר, אבל סביר שגם בְּחוּרִים הוא בסדר.

⁷ ראה בראשית רבה עו א: "הבחור שבאבות זה יעקב". ובמדרש שכל טוב (בובר) בראשית לג יז, פרשת וישלח: "יעקב בחר האבות, דכתבי ביה: כי יעקב בחר לו יה (תהלים קלה ד)". משה הוא הבחור בנביאים ויעקב הבחור באבות. ראה שם.

⁸ אנחנו עדיין בישורון של ישעיהו ובמדרש שמדגיש את הבחירה בישורון. אך שים לב להבחנה שנעשית, אולי כבדרך אגב ולפי רהיטות הדרשה, בין יעקב כפרט שנקרא בחור ובין ישראל כעם שנקראו בחורים. וההוכחה? מהפסוק: "וישורון בחרתי בו". יש מדרגה ברורה בין שלושת השמות: יעקב הוא בד"כ שם הפרט ולעתים רחוקות גם כשם לאומה (בעיקר כאשר נוסף לו "בית" או "בני"). ישראל, פעם כך ופעם כך. ישורון הוא רק שם לאומי. הבחנה זו ברורה מאד משני הפסוקים המובאים מישעיהו בדרשה. ראה גם מדרש זוטא - שיר השירים (בובר) פרשה א: "שבעים שמות קרא לישראל ואלו הן: ישראל, ישורון, בכור, נער, רך, יחיד, ילד, אח, רע, אהוב, בן וכו' ". וברור שמדובר בשמות של עם ישראל. ולשאר הבחורים: משה, לוי, שאול וכו' ראה במקור שם.

⁹ אבן עזרא סבור גם הוא שישורון בא מהשורש ישר ומעדיף פירוש זה על פני הפירוש שישורון בא מהמילה "אשורנו" שבנבואות בלעם המשלבת ראייה וחזק. ראה החידוד הלשוני שלו: "והראשון ישר בעיני", היינו הפירוש הראשון שישורון הוא מלשון ישר. בדרך זו הולך גם רמב"ן שאינו מהסס להזכיר את הצד השלילי של "יעקב" שיש לשנות אותו והשינוי לישראל כנראה לא מספיק. ראה פירושו לדברים ב י: "כי השמות ישמרו הטעם ויחליפו המלות ... וכן יעשו לשבת. קָנּוּ יעקב שהוא לשון מרמה או לשון עקלקלות ויקראו אותו ישורון מן תם וישר". וכן דבריו בדברים ז יב בתחילת פרשת עקב: "על דעתך, כל לשון עקיבה לגלגל וסבוב,

רבי בחיי בן אשר דברים לב טו פרשת האזינו – פרשות סוף ספר דברים הן "דבקות"

וישמך ישרון ויבעט. לא נקראו "ישרון" עד עתה שקראם משה רבינו ע"ה בשם הזה. ויתכן לפרש כי קראם כן לחסרונם כדי להוכיחם ולהכלימם, לפי שהשם הזה הוא שם המעלה והכבוד, ונגזר מן: "אשורנו" (במדבר כד יז), על שם הראיה שראו כבוד השכינה עין בעין במתן תורה... ולפיכך אחר שהזכיר מתן תורה שאמר: "יסובבנהו יבוננהו", הזכירן מיד בשם "ישרון".¹⁰ וכן למטה, אחר שהזכיר: "תורה צוה לנו" (דברים לג ד), הזכיר מיד: ויהי בישרון מלך. וגם בחתימת ברכתו אמר: "אין כאל ישרון" (דברים לג כו), כלומר ממה שראית בסיני יכולין אתם להעיד עליו שאין כמוהו. וכל זה מכלל דברי השירה הזאת שהם דברי ויכוח ומוסר שהיה מתוכח עמהם והודיע להם העתידות במה שהן עתידין לחטוא, ושימרו את פי ה' וישכחו חסדיו הרבים שעשה עמהם, ולכך קראן ביום ההוא שלשה פעמים בשם הנכבד הזה, כי הפרשיות דבקות.¹¹

שמות רבה פרשה לח סימן ט – על אבני החושן

כיצד היו כתובים [נתונים]?¹² על אודם היה כתוב: אברהם יצחק ויעקב וראובן. על פטדה היה כתוב: שמעון. על ברקת היה כתוב: לוי... על אחלמה היה כתוב: גד. על תרשיש היה כתוב: אשר. על שוהם היה כתוב: יהוסף. על יִשָּׁפָה היה כתוב: בנימין שבטי ישרון.¹³

ירושלמי תענית פרק ב הלכה ג – בברכת נחם

רבי אחא בר יצחק בשם רבי חונה רובה דציפורין: יחיד בתשעה באב צריך להזכיר מעין המאורע. ומהו אומר? "רחם יי אלהינו ברחמיך הרבים ובחסדיך הנאמנים עלינו ועל ישראל עמך. ועל ירושלים עירך ועל ציון משכן כבודך ועל העיר האבילה ההרוסה השוממה הנתונה ביד זרים הרמוסה בכף עריצים, ויבלעוה לגיונות ויחללוה עובדי פסילים. כי לישראל עמך נתת באהבה לנחלה ולזרע ישרון ירושה הורשתה. כי באש החרבתה ובאש אתה עתיד לבנותה, כאמור: "ואני אהיה לה נאם ה' חומת אש סביב ולכבוד אהיה בתוכה" [זכריה ב ט].¹⁴

מסכת ראש השנה דף לב עמוד ב – בפסוקי מלכויות

מלכויות תלת הוא דהויין: "ה' אלהיו עמו ותרועת מלך בו" (במדבר כג כא), "ויהי בישרון מלך" (דברים לג ה), "ה' ימלוך לעולם ועד" (שמות טו יח).¹⁵

עקוב הלב (ירמיה יז ט), ויעקבני זה פעמים (בראשית כז לו), ויהוא עשה בעקבה (מ"ב י יט), ענין גלגולין וסבות. ולכן יקראו יעקב "ישרון", כי היפך העקוב מישור". האם רק יעקב ההיסטורי, הפרטי צריך "ישרון", או שמא גם ישראל כעם "עשה בעקבה" והשם ישרון ניתן לו לתזכורת שאפשר (גם) ביושר, שהוא עצמו היה פעם ישר ומיושר כמו במעמד הר סיני, כפי שנראה להלן. בהמשך, בפרשתנו.

¹¹ אמרנו שננסה להמעיט באזכור ישרון של פרשת האזינו והנה אנחנו נזקקים לו שוב בעקבות פרשני המקרא. פרשות האזינו ופרשת וזאת הברכה, ואולי כל דברי משה האחרונים מפרשת אתם נצבים ועד סוף הספר, הן "פרשות דבקות" של אור וצל, פסימיות ואופטימיות, דאגה ותקווה, של המנהיג הגדול שנפרד מצאן מרעיתו. לא בכדי בוחר משה דווקא בפרשות דבקות אלה לחדש את הכינוי "ישרון" לעם ישראל, פרשות שנאמרו כולם "ביום ההוא" - [יום פטירת משה](#) (ולא בכדי מלוח "פרשות דבקות" אלה את הימים הדבקים שמלווים אותנו מסוף אלול ועד כמעט סוף תשרי). ישרון של יושר, ישרון של ראייה קדימה בלי כל ושרק, ישרון אולי גם של חיזוק ואישור של מי שזקוק לכך. רבי בחיי מאמץ בחום את הפירוש השני שאבן עזרא לעיל הביא ודחה: ישרון מלשון "אשורנו" שבנבואות בלעם המשלב ראייה וחוזק. (ואז אולי גם לבלעם מגיע קצת קרדיט על השם ישרון). וכאן, ללא ספק מדובר ביעקב-ישראל כעם, לא ביעקב ההיסטורי, השלישי באבות.

¹² כיצד היו שמות השבטים כתובים על אבני החושן? ראה שמות כח טו-כא: "ומלאַת בו מלאַת אֶבֶן אֶרְבַּעַה טוּרִים אֶבֶן טוּר אֶדָם פְּטָדָה וּבִרְקַת הַטּוּר אֶקָחֵד: וְהַטּוּר הַשֵּׁנִי נֶפֶד סְפִיר וְיָהֵלם... וְהָאֶבֶנִים תִּהְיֶינָה עַל שְׁמַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל שְׁתֵּים עָשָׂרָה עַל שְׁמַתָּם פְּתוּחֵי חוֹתָם אִישׁ עַל שְׁמוֹ תִּהְיֶינָה לְשֵׁנֵי עֶשֶׂר שְׁבָטִים".

¹³ כבר הרחבנו בנושא אבני החושן בדברינו [ונשא אהרון את שמות בני ישראל](#) בפרשת תצוה. אבנים אלה שמשו לקריאה [באורים ותומים](#) (ראה הדף גם בפרשת תצוה), אך מצירוף כל שמות השבטים עדיין חסרו האותיות צ, ח, ק, ו-ט להשלמת האל"ף ב"ת. הוספת שמות האבות: אברהם, יצחק יעקב לאבנו של ראובן (יצחק בעיקר), ו"שבטי ישרון" לאבנו של בנימין, משלימה את ארבע האותיות החסרות. ראה גם בגמרא יומא עג ב: "והא לא כתיב ט"ת! אמר רב אחא בר יעקב: שבטי ישרון כתיב שם". הרי שהשם "ישרון" כבר הופיע במלאכת המשכן, בספר שמות הקודם לספר דברים! אלא שמדרש לחוד ומקרא לחוד.

¹⁴ נעבור לשימוש ב"ישרון" בנוסחי התפילה. ולפי שהזכרנו את הבלבלי גמרא יומא במקור הקודם, נפתח בירושלמי. (עפ"י הירושלמי בסוף פרק שביעי יומא, באבני החושן, אבנו של בנימין, היה כתוב: "כל אלה שבטי ישראל", לא "שבטי ישרון" כנוסח הבלבלי, אז חסר לנו "ישרון" בירושלמי). נוסח זה של הירושלמי הוא נוסח קדום ממנו התפתחה תפילת "נחם" בתפילת מנחה בתשעה באב. שים לב למשחק המילים "ישרון ירושה הורשתה". נראה מהנוסח שהמחבר רואה לנגד עיניו לא כ"כ את ירושלים של החורבן (שאיננו זמן רב לפני תקופתו), אלא את [אליה קפיטולנה](#), העיר הרומית שנבנתה על חורבות ירושלים היהודית ע"י הקיסר אדריאנוס בשנת 130 לערך, והוא קובל: הלא ירושלים היא ירושה לזרע ישרון!

¹⁵ אחרי שחלקנו כבוד לתלמוד הירושלמי, תחנה ראשונה (שנייה) של אזכור "ישרון" במחזור תפילותינו הוא בפסוקי מלכויות בתפילת מוסף של ראש השנה: "ויהי בישרון מלך". כאן הכוונה היא בברור לקב"ה וזה אולי המקום להזכיר שיש גם שיטה שהפסוק נדרש על משה שהיה לו דין של מלך. ראה ויקרא רבה לא ד, שמות רבה מח ד, נב א ועוד. בכל מקרה, "ישרון" הוא עם ישראל והשאלה

סדר רב עמרם גאון (הרפנס) תפילת ערבית של ליל יום הכיפורים

כי אתה סולחן לישראל ומוחלן לשבטי ישורון ודברך אמת וקים לעד, ומבלעדיך אין לנו מלך מוחל וסולח אלא אתה. ברוך אתה ה' מלך מוחל וסולח לעונותינו ולעונות עמו בית ישראל ומעביר אשמותינו בכל שנה ושנה, מלך על כל הארץ מקדש ישראל ויום הכיפורים.¹⁶

תפילת נעילה, הושענא רבה – "קהל עדת ישורון"

רחם נא קהל עדת ישורון, סלח ומחל עוונם והושיענו אלוהי ישענו.¹⁷

רמב"ם סדר תפילות נוסח הברכות האמצעיות – בתפילת שבע בשבת¹⁸

ולא נתתו מלכנו לגויי הארצות ולא הנחלתנו מלכנו לעובדי אלילים, גם במנוחתו לא ישכנו ערלים לבית ישראל נתתו זרע ישורון אשר בס בחרת, חמדת ימים אותו קראת.¹⁹

עזר מקודש אבן העזר סימן סב – בשבע ברכות

בנוסח דוי הסר וגם חרון וכו' אני אומר: נחני במעגלי צדק וכשרון שעה ברכת ישורון כבני אהרן.²⁰

ספרי דברים פיסקא שמג סימן ב – פתח וחתם משה ב"ישורון"

"ויאמר ה' מסיני בא וזרח משעיר למו", מגיד הכתוב שכשפתח משה, לא פתח בצורכם של ישראל תחילה, עד שפתח בשבחו של מקום. משל לוטייר²¹ שהיה עומד על הבמה ונשכר לאחד לדבר על ידיו, ולא פתח בצרכי אותו האיש תחילה, עד שפתח בשבחו של מלך: אשרי עולם ממלכו אשרי עולם מדינו ... ואחר כן פתח בצורכו של אותו האיש וחזר וחתם בשבחו של מלך. אף משה רבינו, לא פתח בצרכי ישראל, עד שפתח בשבחו של מקום, שנאמר: "ויאמר ה' מסיני בא" ואחר כך פתח בצורכם של ישראל: "ויהי בישראל מלך". חזר וחתם בשבחו של מקום: "אין כאל ישורון", ואף דוד המלך פתח בשבחו של מקום תחילה, שנאמר: "הללויה שירו לה' שיר חדש" (תהלים קמט א) ואחר כך פתח בשבחם של ישראל: "כי רוצה ה' בעמו" (תהלים קמט ד) וחזר וחתם בשבחו של מקום: "הללו אל בקדשו" (תהלים קנ א). ואף שלמה בנו פתח בשבחו של מקום תחילה ... ואף שמונה עשרה ברכות שתיקנו נביאים הראשונים שיהו ישראל מתפללים בכל יום, לא פתחו בצורכם של ישראל עד שפתחו בשבחו של מקום: "האל הגדול הגבור והנורא קדוש אתה ונורא שמך" ואחר כך: "מתיר אסורים" ואחר כך: "רופא חולים" ואחר כך: "מודים אנחנו לך".²²

חג שמח שישו ושמחו בשמחת תורה, חזק חזק ונתחזק מחלקי המים

¹⁶ היא רק מי הוא המלך של ישורון. ראה אגב שם שיש בעיה במציאת פסוק רביעי של מלכויות מהתורה, שחותם את עשרת פסוקי המלכויות מהמקרא כולו, והגמרא מציעה שם את הפסוק: "שמע ישראל ה' אלוהינו ה' אחד" וכך אנו נוהגים.

¹⁷ "שבטי ישורון" מופיע בברכה האמצעית (ברכת היום) בתפילת עמידה של יום הכיפורים. ראה הנוסח השונה שמובא בסידור רב עמרם גאון בתפילת נעילה: "כי אתה סולחן לישראל ומוחלן לשבטי ישורון, ומבלעדיך אין לנו מוחל וסולח אלא אתה. ברוך אתה ה' המלך הסולחן".

¹⁸ בנוסח תפילה קצרה זו, הקשורה לימים בהם אנו נתונים, מופיע, אולי לראשונה, הביטוי "קהל עדת ישורון", שממנו נלקח שמה של הקהילה האורתודוקסית שייסד הרב שמשון רפאל הירש בפרנקפורט בשנת 1850 לערך. ומשם אולי לקהילות "ישורון" שונות בעולם וכמוכן [בית כנסת ישורון](#) שבירושלים.

¹⁹ היא הברכה הרביעית בתפילת שבע של שבת ויום טוב – ברכת היום.

²⁰ הרי לנו "זרע ישורון", ביטוי שראינו בירושלמי תענית לעיל, בברכת היום של שבת. אבל בנוסח תפילת שחרית לשבת שבידינו כתוב: "זרע יעקב" וחבל שנעלם "זרע ישורון" שבסידור הרמב"ם. עוד "ישורון" שכן מצוי בסידורים שבידינו היום, נמצא בתפילת שחרית של כל יום, לפני קריאת שמע "הקטנה", שלפני פסוקי דזמרה: "אבל אנחנו עמך בני בריתך ... עדת יעקב בנך בכורך, שמאהבתך שאהבת אותו ומשמחתך ששמחת בו, קראת את שמו ישראל וישורון. לפיכך אנחנו חייבים להודות לך וכו'. תפילה זו מחזירה אותנו למשנת ר' אליעזר בה פתחנו, אשר מחבר את שלושת השמות: יעקב-ישראל-ישורון.

²¹ כבר נשברו קולמוסים על "ישורון" שבפתיחה לברכת המזון (נטילת הרשות) בשבע ברכות אם אומרים או לא, אם כהן מברך או שאינו כהן מברך ולא נאריך בזה. האם עברנו על כל "ישורון" שבנוסח תפילותינו? לא בטוח. נשמח לשמוע על "ישורון" נוספים.

²² מליץ, סניגור – מילה ביוונית. מי שנשכר לדבר לפני השלטון לטובת מישוה.

²³ מצמד הפסוקים: "ויהי בישראל מלך" ו-"אין כאל ישורון", אשר חופנים את ברכת משה לשבטי ישורון מלפנים ומאחור, לומדים יסוד מוסד לתפילה, בפרט תפילת עמידה, שיש לפתוח ולסיים בשבח המקום ובאמצע לבקש את צרכינו ובקשותינו מהקב"ה. ומכאן אתה למד שברכותיו של משה לשבטים הייתה מעין "בקשת צרכים". ובע"ה נשלים דף מיוחד על צמד פסוקים חביב זה.